

Будимир АЛЕКСИЋ*, b.aleksic@t-com.me

УСТАВ СФРЈ ИЗ 1974. ГОДИНЕ – ЧИНИЛАЦ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ABSTRACT: *The paper analyzes the SFRY constitution from 1974 from the aspect of its role in breaking up Yugoslavia. The analysis showed that that constitutional project represented a victory for the nationalist and separatist forces of the republics and provinces and that it marked the beginning of the disintegration of the Yugoslav state. It enabled the further strengthening of the independence of the republics and provinces, and also led to the weakening of Yugoslav unity, the parcelization of the economy and the undermining of Yugoslavia as a common state. The paper is written on the basis of historiographical literature and autobiographical sources.*

KEYWORDS: *Constitution from 1974, SFRY, Yugoslavia, Serbia, Kosovo and Metohija, Vojvodina, disintegration, federation, confederation*

I

Опште је мјесто рећи да су догађаји крајем 60-их и почетком 70-их и у наредној деценији прошлога вијека на просторима бивше Југославије све више наговјештавали разградњу државе и њено цијепање по републичким шавовима. Ријеч је, прије свега, о масовним и сепаратистичким демонстрацијама Албанаца, које су избиле у готово свим градовима на Косову и Метохији, као и у Тетову и Гостивару у Македонији, крајем новембра 1968. године, на којима је јасно истакнут захтјев да Косово постане република. Инсистирало се на доношењу новог устава и уједињењу свих територија на којима живе Албанци. Захтијевано је и да се Космету прикључе дјелови западне Македоније и Црне Горе.

* Аутор је научни сарадник у Историјском институту и отпредседник Владе Црне Горе. /The author is a research associate at the Historical Institute and the Deputy Prime Minister of the Government of Montenegro.

Очигледно се радило о плану стварања „Велике Албаније“. Ови захтјеви су подржани и од неких истакнутих функционера из органа Федерације, а пуну подршку су им дале сецесионистичке снаге из Словеније и Хрватске. Иако су демонстрације биле насилне, Јосип Броз их је окарактерисао као обичне nerede.

Након тога су услиједиле промјене карактера југословенске федерације усвајањем уставних амандмана (1969. и 1971). Тим амандманима СФРЈ је дефинисана као државна заједница а републике као државе. Обезбијеђена је и већа самосталност покрајина које су добиле статус уставног елемента федерације, а муслимани су добили статус нације. Од тада, практично, југословенска федерације није имала шест, него осам чланица.

Истовремено је у Хрватској (1971) букнуо велики националистички покрет (МАСПОК – масовни покрет) који су предводили челници Савеза комуниста Хрватске – Савка Дабчевић Кучар и Мика Трипало. Отворено је тражена самосталност Хрватске, у којој би Хрвати били једини носиоци суверенитета. Истицан је и захтјев за националном армијом и самосталном привредом, одбациване су везе са источним дијелом земље, а прокламовано је и отцјеpljeње Хрватске и њен пријем у Организацију уједињених нација. Мржња према Србима у Хрватској и према Југославији попримила је веома опасне размјере. Животи грађана српске националности били су угрожавани, и пријетила је опасност избијања грађанског рата. Тек након интервенције Јосипа Броза, у јесен 1971. године, дошло је до повлачења хрватског руководства, али су идеје Масовног покрета остале да живе, и доста њих је уграђено у уставна решења из 1974. године.

Као противтежа елиминацији хрватског руководства, у Србији су нађени тзв. либерали (јер у тој републици није било националиста) и то у лику највишег руководства (Марка Никезића – председника Централног комитета Савеза комуниста Србије и Латинке Перовић – секретара Извршног комитета ЦК СК Србије), које се залагало, не за националну еманципацију, него за политичку и економску модернизацију. Руководство Србије је, наиме, сматрало да се треба ослободити старих, конзервативних кадрова и окренути се развоју привреде на модеран начин и по тржишним законитостима. Они су, међутим, означени „технократима“ и непријатељима социјализма и самоуправљања. Њихови ставови су осуђени и они су у јесен 1972. године смијењени са свих функција.

Но, и након смјењивања републичких руководства у Хрватској и Србији, главни проблеми у земљи (економска криза, погоршани услови живота, сецесионистичке тенденције) нијесу отклоњени, а њихово решење је тражено у већем осамостаљивању република и аутономних

покрајина. Југословенска државна заједница, иако још формално федерација, садржала је низ конфедералних елемената који су уграђивани у савезни устав и у републичке и покрајинске уставе. Осамостаљивање федералних јединица објашњавамо је борбом против унитаризма и централизма. Ријеч је, заправо, о политичкој употреби мита о „великосрпском хегемонизму“ и фикције о такозваном „националном угњетавању“, оне фикције која је била углавном преузета из аустроугарског пропагандног арсенала насталог у 19. вијеку као противтежа југословенском програму.

II

Нови Устав СФРЈ усвојен је 21. фебруара 1974. године. Републике и покрајине добиле су већу самосталност, а суверенитет република постао је јачи од савезног. Као такав, тај устав је представљао побједу националистичких и сепаратистичких снага република и покрајина. Изазивао је недоумице, блокаду функционисања савезних институција и подстицао разграђивање Југославије. Како примјеђује академик Владо Стругар, „устав одређује Југославију именично федерацијом, док озакоњује стање и осмишљава правност за однос међу националним републикама налик условној савезности у конфедерацији. Свакако, подразумева се и даље задирање у опсег савезне власти, сматра се уставно допустивим и основаним, било да се тај обим још у понечем умањује било да се нешто друго враћа натраг, јер одузимање односног права федерацији изазива, услед разних околности, управо штету националним републикама (чему служе два доцнија мењања повећег броја одредби у Уставу, усвајањем амандмана, последњих 25. новембра 1988)“¹.

Уставом из 1974. у свим скупштинама, осим у Скупштини СФРЈ, уведена су три вијећа: Вијеће удруженог рада, Вијеће општина и Друштвено-политичко вијеће. Вијеће удруженог рада у Скупштини СФРЈ је укинута. У Савезној скупштини постојала су два вијећа: Савезно вијеће, које чине делегати самоуправних организација из република (по 30 делегата из сваке републике) и покрајина (по 20 делегата) и Вијеће република и покрајина, које је састављено од републичких скупштинских делегата (по 12 делегата из република и по 8 из покрајина). Оба вијећа су изабрана по паритетној основи и делегати у Савезној скупштини заступају интересе својих република (односно републичких структура), а не интересе читаве заједнице, што довољно говори о већ тада створеној конфедеративној заједници. „Код нас је парламент“, писао је Јован Мирић 1984. године, „уместо место и израз народне су-

¹ Владо Стругар, *Срби, Хрвати, Словенци и трећа Југославија*, Стручна књига, Београд, 1991, стр. 83.

верености постало место конфронтација антагонистичких, до непријатељстава супротстављених интереса. Паритетном структуром највишег тела – Скупштине СФРЈ у оба њена дома и ветирањем у одлучивању, федерација је лишена битног државног и политичког својства да истовремено удружује своје јединице и уједињује грађане. Овај облик државног устројства у коме власт савезне државе није суверена, како спрам посебних јединица, тако и спрам грађана, не може се звати федерацијом². Новина овог устава била је у томе што су Војводина и Косово и Метохија постали самосталне покрајине (у саставу Србије), са својим уставима, врховним судовима и цјелокупном надградњом, изједначивши се у државним атрибутима са републикама.

Осим тога, Устав из 1974. успоставио је концепт договорне економије, што је произвело тешке последице у циркулацији робе и капитала. Све се сводило на договор република, што је, по природи ствари, успоравало развој земље у цјелини. Тај концепт је фаворизовао развијеније републике и омогућавао им да диктирају и политику цијена и царинску политику.

Дакле, таквим уставним решењима створене су све претпоставке за растакање југословенске државе. Што до тога није дошло брзо, академик Чедомир Попов истиче два разлога: „међународни односи (супротности двеју суперсила), у којима је опстанак Југославије још био потребан, и личност Јосипа Броза Тита, којој је деценијама грађен ореол творца ‚братства и јединства‘ југословенских народа (и ‚народности‘) с којим је он желео да легне и у гроб верујући у вечност свог ауторитета“³. Нема никакве сумње да је конфедерализација Југославије означила почетак њене демонтаже, и само је страх од Совјетског Савеза још држао на окупу њене саставне дјелове.

Уставна решења из 1974. најтеже су погађала Републику Србију. Тај устав је довео Србију у потпуно неравноправан положај у односу на осталих пет република. Претворивши „њене“ покрајине у „конститутивне елементе“ федерације, овај устав је искључио сваку надлежност Србије у законодавној и извршној дјелатности покрајине, али је њихово учешће у пословима Републике сачувао, условљавајући и промјену републичког устава сагласношћу Скупштине обје покрајине – Војводине и Косова и Метохије. Фактичком подјелом територије Србије на три дијела (САП Косово и Метохија, САП Војводина и тзв. ужа Србија) и конституисањем покрајина као самосталних држава („конститутивних елемената“ федерације са својим представницима у свим савезним

² Јован Мирић, *Систем и криза*, Цекаде, Загреб, 1984, стр. 23–24.

³ Чедомир Попов, *Велика Србија: стварност и мит*, шесто издање, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци–Нови Сад, 2008, стр. 303.

органима), Србији је практично одузето пола њене територије. Државно-правни систем је био тако конципиран да су покрајине имале много већа права у односу на своју републику, него Србија на своје покрајине. Покрајине су постале *de facto* државе: имале су своја предсједништва, своја извршна вијећа, тј. владе, своје врховне и уставне судове, као и друге атрибуте суверене власти, док Србија, осим ресора одбране, није имала никаквих надлежности на њиховим територијама. Да би парадокс био још већи, покрајине су у органима републике имале своје представнике, и директно су учествовале у креирању њене политике и у доношењу одлука, док Србија није имала представнике у органима власти и другим институцијама покрајина. У правној науци је констатовано да овакво устројство конфедерације у једној сувереној држави, није забиљежено у правној теорији нигдје у свијету.

До које мјере је Уставом из 1974. године била наглашена државност покрајина, можда најбоље говори чињеница да је било предвиђено да када покрајинске власти не спроводе републичке законе, републичка влада једино је могла да о томе обавијести одговарајући покрајински орган. Осим тога, о промјени покрајинског устава одлучивала је Скупштина покрајине, а о промјени устава Србије у дијелу који би се односио на питање од интереса за републику као цјелину, Скупштина Србије морала је – као што смо напоменули – да добије сагласност покрајинских скупштина, које би давале сагласност и на промјену федералног устава.

Креатори проширења аутономије покрајина, то проширење су објасњавали тврдњом да ће се тиме постићи већа равноправност нација и боље обављање јавних послова. Они су, међутим, пренебрегавали чињеницу да су догађаји на Косову и Метохији крајем шездесетих година били опомена шта се све може догодити уколико се аутономија повећа. Поготово није било разлога за већу аутономију Војводине. Функционери ове покрајине интензивно су радили на њеном што већем осамостаљивању и издвајању из Србије. Илустративан примјер њиховог односа према Републици Србији је инцидент на војној вјежби названој „Одбрана Војводине у зимским условима“ одржаној у рејону Панчева, на коју су били позвани покрајински, али не и републички функционери. О том инциденту свједочи у својим мемоарима Драгослав Дража Марковић, бивши високи функционер Републике Србије, наводећи да је генерал Марко Перичин Каменар, у својству команданта штаба Војводине, поздравио команданта штаба Србије као представника сусједне републике, једнако као и представнике Хрватске и Босне и Херцеговине. „Ту су се Војвођани ‘провалили’ и показали како схватају јединство републике, како гледају на питање положаја аутономних покрајина

у СРС“⁴, истиче Марковић. Марковић наводи и бројне друге примјере игнорантског односа војвођанског покрајинског руководства према државном и партијском врху Републике Србије.

Добијањем великих овлашћења Уставом 1974. године, руководство Косова и Метохије је било охрабрено до те мјере да је отворено настојало да се у сваком погледу приближи Албанији, и да се у потпуности ослободи било какве контроле Србије. Тако је оно успјело да изузетно важне области, као што су образовање, наука и култура, изузме из било какве надлежности Србије и подреди утицају Албаније. То је омогућило индоктринацију омладине албанске националности на Косову и Метохији у националистичком и сепаратистичком духу. Размјена кадрова из области образовања, науке и културе између Приштине и Тиране била је континуирана. Граница према Албанији није била контролисана, а ТВ-програми су примани директно из Тиране. Логична последица тога била је чињеница да је албанска омладина на Косову и Метохији својом отаџбином сматрала Албанију а не Србију и Југославију.

Уставом из 1974. била је зацементирана дискриминација грађана Србије. Њима су, због паритетне заступљености република, мање него другима била доступна мјеста савезних функционера и делегата у Савезној скупштини, а глас гласача из Србије вриједио је мање од гласача из било које друге републике или покрајине. Имајући ову чињеницу у виду, евидентно је да Југославија није била заједница равноправних грађана или равноправних „народа и народности“, него заједница осам равноправних територија. Међутим, ни ова равноправност није важила за Србију због њеног посебног државноправног положаја, који је одражавао тежње југословенског партијског и државног врха да се српски народ држи под сталном контролом. Идеја водиља такве политике била је садржана у геслу „Слаба Србија, јака Југославија“. Сматрало се, наиме, да ако би се Србима, као најбројнијој нацији у Југославији, дозволио брз и несметан економски развој, то би представљало опасност за остале нације у земљи. Због тога је партијско и државно руководство СФРЈ користило све механизме да се привредном развоју и политичкој консолидацији Србије поставе што већа ограничења.

III

Академик Милорад Екмечић указује на чињеницу да су Срби „из кризе доношења Устава 1974. изишли политички уназађени“⁵, те

⁴ Драгослав Марковић, *Живот и политика*, II, Рад, Београд, 1987, стр. 169.

⁵ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492–1992)*, треће, допуњено издање, Evro–Giunti, Београд, 2010, стр. 543.

да су били жестоко нападнути и кажњени сви који су правили анализе тога устава са ове тачке гледишта. Екмечић наводи примјер филозофа и професора Правног факултета у Београду Михаила Ђурића, који је био кажњен вишемјесечном робијом за анализу по којој је Југославија овим уставним промјенама *de facto* престала да постоји⁶.

Да је Србија Уставом из 1974. била доведена у неравноправан положај у односу на друге републике, али и у односу на покрајине, истичу и историчари Бранко Петрановић и Момчило Зечевић, који притом цитирају једног истакнутог правног мислиоца који је констатовао да „СР Србија сада (по уставу СФРЈ из 1974. и одговарајућим уставима СР Србије и обе покрајине) практично функционише као конфедерација, састављена из две покрајине, које се понашају и остварују практично као државе, и трећег дела (тзв. уже Србије), који није ни држава ни покрајина, нити је било на који начин институционализован“⁷. Анализирајући аномалије уставног пројекта из 1974. године, Петрановић и Зечевић наглашавају да је Србија „била сведена на „ужу Србију“ (,Ужас‘), на „шумадијски атар““⁸, те да је политичким и уставним решењима „практично била деградирана на статус једне регије“⁹.

Књижевник и публициста Вук Драшковић, иначе правник по образовању, југословенски Устав из 1974. године сликовито је окарактерисао на следећи начин: „Југославија је, тим Уставом, разбучана на патуљасте и међусобно завађене државице, од којих свака, сем Србије, има декларативну меницу суверенитета, али меницу која је без економског, историјског или међународног покрића, и која се наплаћује насилнички и по цену цивилизацијског пропадања“¹⁰. Он образлаже погубност решења из овог устава по српске националне интересе, истичући да је тај уставни пројекат „наметнуо још неколико данака српском народу и у највећем делу Југославије, буквално, угрозио и његов биолошки опстанак“¹¹. Уставним пројектом из 1974, по његовом мишљењу, све је било удешено да Срби буду бачени у запећак, разбијени и на кољенима. Драшковић 1988. године износи крајњу забринутост и указује на мрачну перспективу српског народа у западним југословенским републикама, уколико остану на

⁶ О осуди и прогону са Универзитета професора Михаила Ђурића вид. опширније у књизи: *Злочин над мишљењем: осуда и изгон Михаила Ђурића*, приредио Јовица Трукуља, Центар за унапређивање правних студија, Београд, 2005.

⁷ Бранко Петрановић/ Момчило Зечевић, *Агонија две Југославије*, ИКП Заслон, Шабац, Београд, 1991, стр. 291.

⁸ *Исто*, стр. 329.

⁹ *Исто*.

¹⁰ Вук Драшковић, „Шта мењати у Уставу“, у: *Коекуде Србијо*, друго издање, Глас цркве, Шабац, 1989, стр. 72.

¹¹ *Исто*, стр. 72–73.

снази темељни принципи Устава СФРЈ из 1974. године: „Не само Косово и Метохија, већ и Славонија, Далмација, Босна, Лика, Херцеговина, Кордун и Банија (...) биће етнички очишћени од Срба најдуже за наредних двадесетак година“¹². Стога Драшковић сматра да такав устав не треба дотјеривати и поправљати, већ да га треба „из темеља промијенити“. Нови устав, по његовом мишљењу, требало би да „укине обе аутономне покрајине у Србији и подведе их под пуни суверенитет српске, самим тим и југословенске државе“¹³, а, такође, и да „гарантује културну и територијалну аутономију Срба у Хрватској, као и исту такву аутономију Срба и Хрвата у Босни и Херцеговини“¹⁴. Таквим решењима, наглашава Драшковић, „не би се дирало у постојеће републичке границе“¹⁵.

Драшковићева бојазан да ће Срби под ударима хрватског нацишовинизма нестати са наведених територија на којима живе вјековима, показала се тачном свега неколико година касније, када је режим Фрања Туђмана 1995. године организовао двије „војно-редарствене“ акције, назване „Бљесак“ и „Олуја“, током којих је протјерано око 250.000 Срба са простора тадашње Републике Српске Крајине. У тим двијема акцијама хрватске војске и полиције, уз снажну подршку НАТО пакта, убијено је и нестало преко двије и по хиљаде Срба, а више од двадесет двије хиљаде српских кућа и других објеката савијено је са земљом. Савјет безбједности Уједињених нација Резолуцијом 1009 од 1. августа 1995. године снажно је осудио „војну офанзиву великих размјера коју је започела влада Републике Хрватске у августу 1995“, али су изостале било какве казнене мјере агресору¹⁶.

Један од највећих југословенских и српских научника у области уставног права, теорије државе и права и политичких система, академик Миодраг Јовичић, говорећи о „погубним решењима Устава из 1974.“, непогрешиво уочава следеће: „Овим уставом је упоредо са дезинтеграцијом Југославије извршена и дезинтеграција Србије. Аутономне покрајине, номинално у саставу СР Србије, практично су издвојене из Републике и непосредно уведене у структуру федералних органа и у процес федералног одлучивања и готово у потпуности изједначене са републикама. Њихов статус, права и дужности, организација и сл. регулисани су у највећој мери савезним уставом. Републици Србији је одузето право да она регулише та питања, као што је био случај по ра-

¹² Исто, стр. 73.

¹³ Исто, стр. 75.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Вид. о томе: Сања Лакић / Марко Шукало (ур.), *Дан када је пала једна српска држава – РСК*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2015.

нијим уставима. Аутономне покрајине су у тој мери осамостаљене да су изгубиле карактер аутономних јединица у саставу СР Србије и постале, у федерацији, квазифедералне јединице, а у оквиру Србије стекле самосталност у вршењу уставотворне, законодавне, извршно-управне, правосудне и уставносудске власти, с правом учешћа у вршењу функције власти саме Републике, па чак и њене уставотворне власти¹⁷. Академик Јовичић такође с правом истиче да је уставно уређење од 1974. године сваким даном показивало све погубније резултате: „Крајња дезинтегрисаност Југославије, на једној, обесправљеност и неправноправност Србије, на другој страни, водиле су кризи система која је угрожавала саме темеље државне заједнице, па чак и њен опстанак. Постало је очигледно да се ствари морају из темеља мењати“¹⁸. Да би Југославија опстала и да би „Косово поново постало интегрални део Србије, нужне су темељне промене Устава СФРЈ и Устава саме Србије“¹⁹, закључује Јовичић своје разматрање о југословенском Уставу из 1974. као дезинтегративном чиниоцу југословенске државе.

Као једну од највећих дугорочних слабости Устава СФРЈ из 1974. године, историчар Коста Николић види у односу република према федерацији у домену кадровске политике. „Републике су у федералне органе слале углавном људе који су били у мањини у матичним републикама, али нису могли да буду политички потпуно елиминисани“²⁰, каже Николић, закључујући да је федерални врх „више био дебатни клуб него извршно руководство“²¹.

IV

Истакнути револуционар и публициста, високи државни и партијски функционер из времена ФНРЈ и СФРЈ, Светозар Вукмановић Темпо, у књизи мемоарског карактера *Зашто се и како распала Југославија* говори о Уставу СФРЈ из 1974. као о акту „којим је темељито промењена целокупна државна структура“²². Он указује на негативна решења из овог устава која се односе на економску политику и привред-

¹⁷ Миодраг Јовичић, *Србија на прелому векова*, Изабрани списи, књига 6, Јавно предузеће „Службени гласник“ / Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2006, стр. 486.

¹⁸ *Исто*, стр. 487.

¹⁹ *Исто*, стр. 488.

²⁰ Коста Николић, *Србија у Титовој Југославији (1941-1980)*, Завод за уџбенике, Београд, 2011, стр. 331.

²¹ *Исто*.

²² Светозар Вукмановић Темпо, *Зашто се и како распала Југославија*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 98.

ни развој земље, и наглашава да је „још трагичније по судбину земље било проглашавање покрајина, Војводине и Косова и Метохије неким својеврсним државама које и јесу и нису државе. Улазиле су као конститутивни елеменат федерације, као и остале републике, али су истовремено улазиле у састав Србије“²³. Тако је, по његовом мишљењу, „створена понижавајућа ситуација за српски народ. По новом уставу, републике су носиоци привредног развоја, али то су по том истом уставу и покрајине. За Србију то је значило да српски народ у тзв. ужој Србији не може самостално одлучивати о сопственом привредном развоју. Јер о том привредном развоју одлучује Скупштина Србије коју сачињавају делегације не само из уже Србије него и делегати из покрајине, а та иста Скупштина не може одлучивати о привредном развоју покрајина, јер о њиховом развоју одлучују народне скупштине покрајина. То је значило да делегати из уже Србије не могу одлучивати о привредном развоју Војводине и Косова и Метохије, а делегати из Војводине и Косова и Метохије могу одлучивати о привредном развоју уже Србије. Такви односи успостављени су у свим доменима економске политике коју је требало да води Република Србија. Практично, то је значило да су грађани уже Србије по Уставу из 1974. постали грађани другог реда“, закључује Вукмановић и поентира: „То је била суштина положаја у којем се нашла Србија по новом Уставу и то се није могло дуго одржати“²⁴.

Полазећи од чињенице да је Уставом из 1974. СФРЈ била конституисана као конфедерација суверених република и покрајина, овај револуционар и политички мислилац тврди да је такво уставно решење неминовно водило распаду земље: „Такво устројство државе отворило је процес осамостаљивања република, па би се могло рећи да је то почетак распадања Југославије и њеног трансформисања у неколико самосталних држава. Остало је отворено питање да ли је ова реконструкција државе на основу овог устава унапред смишљена од стране творца овог устава, а поготово Кардеља, да се разбије Југославија као заједница равноправних народа, или је ова реконструкција Југославије као неке мешавине између конфедеративне и федеративне државе спроведена без неке намере да дође до распадања Југославије. Можда се одговор на ово питање може наћи тек на основу проучавања Кардељевих ранијих изјава да се није борио за неку Југославију, него за социјализам, без обзира на то да ли се буде остваривао у Аустрији или у Југославији, а и када се проуче и објаве стенографске белешке састанака на којима су се утврђивале одредбе у том уставу“²⁵.

²³ Исто.

²⁴ Исто, стр. 99.

²⁵ Исто.

С. Вукмановић Темпо као апсолутно неосновану одбацује тезу по којој је „до распада Југославије дошло због тога што су Срби, као најбројнији народ у Федерацији, настојали да је изграде као унитаристичку државу у којој би, по природи ствари, као бројчано највећа нација имали доминанту позицију“²⁶. Он изричито тврди да у СФРЈ Србија није имала повлашћен положај у односу на остале републике, „ни у војном ни у политичком погледу, а поготово не у економском. Нарочито не од доношења Устава из 1974. године. Чак би се могло говорити да је као република, на чијој се територији претежно производе пољопривредни производи, угаљ и метали, неметали и сировине, имала инфериорни положај у односу на остале развијене, западне републике. Па ипак, није Србија изазвала распад Југославије, него су то учиниле западне, развијеније републике. Србија је само настојала да се у политичком, државном и економском положају, изједначи са положајем којег су имале западне, развијеније републике које нису имале у свом саставу покрајине какве је имала Србија по овом уставу. То је коначно успело Милошевићу да уставним путем измени одредбе Устава које су стављале Србију у такав неравноправан положај“²⁷.

Вукмановић, дакле, сматра да Србија, која је – како истиче – била у неравноправном положају у односу на остале републике у Југославији, није учествовала у разбијању СФРЈ, већ да су тај подухват извеле сјеверозападне републике, о чему – по његовом мишљењу – говоре све расположиве чињенице. Сецесионистичка дјелатност сјеверозападних република и растурање Југославије темељила се на неким одредбама Устава СФРЈ из 1974. године, закључује Светозар Вукмановић Темпо своје разматрање узрока распада друге Југославије.

Да је Устав из 1974. године створио претпоставке за „легално“ разбијање савезне државе, тврдио је и Мило Ђукановић након што је 1989. године, након тзв. Антибирократске револуције у Црној Гори, приграбио власт у тој републици. У интервјуу београдском ревијалном листу *Интервју*, Ђукановић је тај свој став овако образложио: „Није хереза рећи да је Устав из 1974. дао претпоставке за бујање национализма, јер је он инаугурисао националне државе, националне економије, националне историје, итд., и он је, најзад, установио основе за конфедерално устројство Југославије. Тај устав је произвео националне хомогенизације и узроковао, посредно или непосредно, националне миграције које се одвијају на југословенском простору. Његова конфедералност се најгрубље исказала кроз ‚рат‘ југословенских држава: свједоци смо велике државне неживљености ‚федералних јединица‘, при чему неки

²⁶ Исто.

²⁷ Исто, стр. 100.

југословенски народи пролазе кроз правцати државотворни пубертет. Првенствени им је циљ да доказују сувереност своје државе, њену изузетност, па и ексклузивну значајност за Југославију! Разумије се да то производи контраефекте у другим југословенским народима²⁸. М. Ђукановић је истицао и да је уставни пројекат из 1974. нанио и непоправљиву штету привредном и економском положају Југославије: „Договорна економија, парцијализација јединственог југословенског тржишта, институционализација републичких (националних) економија, те на темељу свега тога настајање тоталног економског волунтаризма и бескрупулозних економских подвала међу националним олигархијама и још много којекаквих небулоза имали су своје системско утемељење у уставном пројекту из 1974“²⁹. Осим што је сматрао да је Србија била највише оштећена Уставом из 1974. године, Ђукановић је наглашавао и да је свако испољавање српског националног осјећања и идентитета било подвргавано критици и третирано као израз „великосрпског национализма“: „Све што је било српско, од пјесмице до каквог симбола из националне традиције, имало је предзнак могућег великосрпског национализма. Сви други народи су могли да имају националне јунаке, само је било некако политички неупутно да то имају Срби, јер ето баука хегемонизма“³⁰.

V

По, тако рећи, општем и неподјелијеном мишљењу најистакнутијих стручњака из области правних и историјских наука, Устав из 1974. је, дајући републикама и покрајинама право да се брину о свом развоју и развоју Федерације, уклонио и последњу препреку за разграђивање Југославије. Они заступају гледиште да је почетак распада југословенске државе почео усвајањем Устава из 1974. у коме је конфедеративни принцип устројства Југославије био изузетно наглашен. Југославија је, заправо, по ријечима Бранка Петрановића, постала „квазифедерација“, јер је нови устав имао конфедеративне елементе (вето, једногласност)³¹. Са таквим уставним устројством, она није могла опстати из више разлога. Академик Миодраг Јовичић наводи три разлога због којих Југославија није могла бити дјелотворна. „Први је“, истиче

²⁸ Драган Гавриловић, „Судбинска веза народа Црне Горе и Србије“, *Интервју*, број 220, 10. новембар 1989, Београд, стр. 6.

²⁹ *Исто*, стр. 5.

³⁰ *Исто*, стр. 8.

³¹ Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1993, стр. 14.

Јовичић, „што није постојао општи консензус свих народа који су сачињавали федерацију у погледу саме идеје о заједничком животу. Други разлог представљају слабости у броју и, посебно, територијалном простирању федералних јединица, углавном на штету српског народа. Трећи је непостојање режима политичке демократије, слободе и права грађана и правне државе“³².

Све што се након усвајања Устава 1974. дешавало, било је усмјерено у правцу постизања једног циља: да се конфедерализована и расточена држава Југославија потпуно раздржави. На тој платформи су организоване и насилне антисрпске и антијугословенске демонстрације албанских националиста и сепаратиста на Косову и Метохији 1981. године, који су тражили своју републику, односно отцјеpljeње од Србије и Југославије. А политичке претпоставке за легалну албанизацију Косова и Метохије и протјеривање Срба са тог простора створио је управо Устав из 1974. године. Јер, њиме су Србији биле одузете све могућности да интервенише на Космету и да у тој „својој“ покрајини уведе ред и законитост. Устав из 1974. је постао „леgitимна основа свих југословенских сепаратизама и сецесија, и самим тим узрок међунационалног и грађанског рата на југословенском тлу 1991–1995. године“³³. Тај устав је „октроисао ирационални облик неравноправности Србије како у односу на друге републике тако и према сопственим покрајинама, а дуга антисрпска политика југословенског врха извођена под паролом *Што слабија Србија, то јача Југославија*, улазила је у коначну фазу дезинтеграције и апсурда који наговештава буру“³⁴.

Бивши високи функционер СР Србије и СФР Југославије, др Борисав Јовић, тврди и доказује да је Јосип Броз Тито био свјестан да ће послје доношења Устава 1974. доћи до распада Југославије. Брозов циљ је био, истиче Јовић, да се у нови устав уграде механизми који ће омогућити Хрватској да може да се издвоји из Југославије с територијама на којима живи српски народ, а то су простори некадашње Војне Крајине (Сјеверне Далмације, Лике, Баније, Кордуна, Западне Славоније, Барање и Западног Срема). Јовић наводи да је Ј. Б. Тито у једном разговору са Стевом Крајачићем, непосредно прије почетка рада на изradi Устава из 1974. казао да ће се то најлакше омогућити ако се право народа на самоопредјељење замијени правом република на отцјеpljeње.

³² Наведено према: Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1993, стр. 51.

³³ Добрица Ћосић, „Српска политика у другој половини XX века“, у: *Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе* (уредници Василије Крстић и Марко Недић), Српска књижевна задруга, Београд, 2003, стр. 47.

³⁴ Веселин Ђуретић, *Косово у мрежи политичких манипулација*, Издање аутора, Њујорк, 1989, стр. 7.

Он подсећа и на чињеницу да је Тито овластио Едварда Кардеља да пише устав, иако је за то била надлежна Уставна комисија формирана од стране Савезне скупштине, чији Кардељ није био ни члан. Тито је, међутим, дезавуисао одлуку Савезне скупштине, формирајући посебну радну групу и повјеривши Кардељу спровођење његовог налога да напише текст устава који Савезна комисија треба само да погледа и прослиједи Савезној скупштини³⁵. Јовић указује и на то да је тај устав предвиђао да све евентуалне одлуке и друге акте супротно уставу утврђује Уставни суд Југославије, и да је њихов доносилац дужан да их поништи и да их не примјењује. Индикативно је, међутим, да устав није предвидио какве мјере органи федерације могу да предузму против оних који не желе да поштују одлуке Уставног суда. Органи федерације, једноставно, нијесу имали никакву могућност да приволе прекршиоце устава да се повинују одлукама Уставног суда.

Тако су, како сасвим исправно закључује Јовић, Тито и Кардељ „једном правном празнином – да се, на једној страни, Устав мора поштовати, а да се на другој страни не предвиди да се прекршилац може на то присилити – створили уставну могућност републикама да се отцепе без санкција. Свака интервенција органа федерације била би неуставна“³⁶. Иоле пажљивије читање Устава из 1974. године открива крајњи циљ његових креатора и доносилаца. Ријеч је о правном акту којим је постављена платформа за разбијање Југославије, и којим је трасиран пут сепаратистичким структурама да крену у растурање земље.

Budimir ALEKSIĆ

THE SFRY CONSTITUTION FROM 1974 – THE FACTOR OF DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA

Summary

The paper analyzes the 1974 Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) in the context of its role in the breakup of Yugoslavia. The analysis demonstrates that this constitutional project represented a victory for nationalist and separatist forces within the republics and provinces and marked the beginning of the disintegration of the Yugoslav state. It facilitated the further strengthening of

³⁵ Борисав Јовић, „Зашто је смењен Александар Ранковић“, *Печат*, Београд, број 586, 2019, стр. 48–49.

³⁶ *Исто*, стр. 49.

the autonomy of the republics and provinces, leading to the weakening of Yugoslav unity, the fragmentation of the economy, and the overall erosion of Yugoslavia as a unified state. The study is based on historiographical literature and autobiographical sources.

Everything that transpired after the adoption of the 1974 Constitution was directed toward a singular goal: the complete dismantling of a confederalized and increasingly fragmented Yugoslavia. This constitutional framework provided the political foundation for subsequent events, including the violent anti-Serbian and anti-Yugoslav demonstrations by Albanian nationalists and separatists in Kosovo and Metohija in 1981, who demanded the establishment of their own republic and secession from Serbia and Yugoslavia. The 1974 Constitution laid the legal groundwork for the Albanization of Kosovo and Metohija and the expulsion of Serbs from the region. By stripping Serbia of any authority to intervene in Kosovo, the Constitution effectively prevented the enforcement of order and legality in the province. As a result, the 1974 Constitution became the “legitimate foundation for all Yugoslav separatist and secessionist movements,” ultimately serving as a key factor in the interethnic and civil war that engulfed the Yugoslav territory between 1991 and 1995.

Литература и извори

- Вукмановић Темпо 1996: Светозар Вукмановић Темпо, *Зашто се и како распа-ла Југославија*, Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ.
- Гавриловић 1989: Драган Гавриловић, „Судбинска веза Црне Горе и Србије“, *Интервју*, Београд, број 220, 10. новембар 1989, 4–8.
- Драшковић 1989: Вук Драшковић, „Шта мењати у Уставу“, у: *Коекуде Србија*, друго издање, Шабац: Глас цркве, 72–76.
- Ђуретић 1989: Веселин Ђуретић, *Косово у мрежи политичких манипулација*, Њујорк: Издање аутора.
- Екмечић 2010: Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: исто-рија Срба у новом веку (1492–1992)*, Београд: Евро-Ђунти.
- Јовић 2019: Борисав Јовић, „Зашто је смењен Александар Ранковић“, *Печат*, Београд, бр. 586, 2019, 46–50.
- Јовичић 2006: Миодраг Јовичић, *Србија на прелому векова*, Изабрани списи, књига 6, Београд: Јавно предузеће „Службени гласник“ / Правни факултет Универзитета у Београду.
- Лакић/ Шукало 2015: Сања Лакић/ Марко Шукало, *Дан када је пала једна срп-ска држава–РСК*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за издаваштво и информисање.
- Марковић 1987: Драгослав Марковић, *Живот и политика*, I–II, Београд: Рад.
- Мирић 1984: Јован Мирић, *Систем и криза*, Загреб: Цекаде.
- Николић 2011: Коста Николић, *Србија у Титовој Југославији (1941–1980)*, Бе-оград: Завод за уџбенике.

- Петрановић 1993: Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ.
- Петрановић/ Зечевић 1991: Бранко Петрановић/ Момчило Зечевић, *Агонија две Југославије*, Београд: ИКП Заслон, Шабац.
- Попов 2008: Чедомир Попов, *Велика Србија: стварност и мит*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци.
- Стругар 1991: Владо Стругар, *Срби, Хрвати, Словенци и трећа Југославија*, Београд: Стручна књига.
- Тркуља 2005: Јовица Тркуља (прир.), *Злочин над мишљењем: осуда и изгон Мишаила Ђурића*, Београд: Центар за унапређивање правних студија.
- Ћосић 2003: Добрица Ћосић, „Српска политика у другој половини XX века“, у: *Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе* (уредници Василије Крестић и Марко Недић), Београд: Српска књижевна задруга.
- Устав 1974: *Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, Београд: Новинска установа Службени лист СФРЈ.